

Interviu prelucrat pentru Lumi la intersecții de Maria Odobescu

Interviu realizat de Smaranda Vultur cu Johann Schaftari (n.1926, Darova) și Anna Schaftari (n. 1926, Ciclova Montană), la Oravița, 17 sept. 2002

Până la min 00:01:15 este alt interviu

Audio 1

00:01:15

J.S.: Mă numesc Schaftari Johann. Hans îmi spunea acasă, ca și copil.

Soția am cunoscut-o în lagăr. Băiatul cu care am dormit în aceeași cameră, în lagăr, o știa pe soția mea fiindcă era tot de-aici din Oravița. Și iaca așa, prin el am ajuns să-mi cunosc soția. El a fost cu noi în lagăr și cu el am și fugit de-acolo, am dezertat, la 1 mai '45. *(Și ați reușit?)* N-am reușit decât o lună de zile. Eram aproape de Nepopetrovsk și ne-au prins tractoriștii noaptea, fiindcă ei erau plătiți dacă prindeau pe cineva. Primeau câte 500 de ruble pe cap de om dacă-l prindeau și predau. Și noi, după atâta timp și drum, noaptea, pe la vreo 4 dimineața, că era întuneric, ploaie, ne-am pierdut și simțul de orientare. Am avut un compas la noi, pe care l-am procurat de la ruși. Am dat ceasuri, am dat cămăși în loc și ei ne-or adus pâine uscată de-acasă. Era pâine de-aia mică de război. *(Și de cât timp erați pe drumuri?)* De 30 de zile. Practic, 28 de zile am fost pe drum și-atuncea ne-or prins și ne-or dus înapoi, treptat, în același lagăr. Am ajuns prima dată în orașul Șahti, care era un oraș minier. Acolo ne-or dus și ne-or predat seara la Tribunal. Probabil așa era obiceiul. Ne-or dus din comuna în care ne-or prins, cu doi soldați toată ziua, de dimineață de la 6 până la 10 noaptea, am mers numai pe picioare. Nu știu câți kilometri or fost din satul ăla până în orașul Șahti. Acolo ne-or predat la tribunal și am stat într-un birou până dimineață. Era o fată acolo de servici. Rusește n-am știut prea bine pe timpul ăla. Am știut ce era strict necesar. După aia, dimineață ne-or luat și ne-or dus jos, la un ofițer în birou și el o știut perfect românește. Era un maior. Ne-o întrebat de unde suntem și i-am spus și fiecare ce meserie are. După aia o chemat niște soldați, niște sergenți, cum erau în timpul ăla în Rusia și ne-au dus într-un lagăr, unde erau deportați din Polonia, dar ăia nu ne-or primit și-atunci ne-or dus înapoi la Tribunal și ne-or dat de lucru prin curte. Am măturat curtea, am lucrat la niște scări pe-acolo. Ne-or dat de mâncare o dată pe zi, niște peștișori din ăia mici și un

pumn de zahăr. Asta ne-a fost hrana pentru o zi. Și seara o venit o mașină și iară ne-or chemat în birou înuntru și țin minte că vorbeau în rusește.

Au adus acolo la Tribunal un camion unde era un soldat, care era de fapt un deportat din ăsta sau un prizonier și ăla n-a vorbit un cuvânt și noi n-am știut unde ajungem. Și-atunci, noaptea pe la vreo 12 am văzut deja lumină și mi-am dat seama că-i tot un lagăr, după iluminat. Era un lagăr cu prizonieri de război români. Ne-au băgat în camera aia de primire și acolo a venit un basarabean, care-o știut bine și rusește și românește și ne-or dus atunci înăuntru în lagăr și ne-or dat de mâncare la cantină, cum era obiceiul. Ne-or dat arpacaș, că asta era mâncarea de bază și dimineață, și noapte, și orișicând. Ne-or ținut vreo trei zile acolo. Ziua ne-or dus afară la muncă, în cimitir, să facem gropi, dacă moare câte unul. Noi prima dată ne-am gândit că ăștia ne-mpușcă acuma, că facem pentru noi gropile, dar n-a fost așa. Și-atuncea am citit acolo, în cimitir, pe cruci, și-am văzut nume: Popescu, Ionescu și ne-am dat seama că sunt numai prizonieri români.

Și seara, când am intrat în curte și când am mers spre cantină am văzut că stăteau soldații afară, culcați pe jos și strigau, ca să afle repede, că așa se-ntâmplă când ajunge cineva în lagăr : „De unde sunteți măi?” Zic: „Din Banat” „Păi și eu sunt din Banat, din Timișoara”. Noi i-am spus că suntem din Lugoj, că eram doi din Lugoj și o mai fost unul din Oravița. *(Și erau și deportați sau erau numai prizonieri?)* Nu, erau numai prizonieri. Acolo nu erau deportați. *(Și dumneavoastră cu cine ați fugit?)* Cu unu' Sontag de la Lugoj și cu unu' Fuchs.

Dimineața ne-au dus, cum v-am spus, la lucru afară, dar era un soldat rus foarte cumsecade. Avea deja în jur de 50 de ani. Totdeauna ne-o lăsat să lucrăm puțin și după aia ne spunea: „Mai stați puțin și când vine al vostru vă spun eu”. „Al vostru” era basarabeanul ăla care venea cu nuiaua în mână și ne și înjura de departe.

(Cum se nimea locul ăsta?) ăsta era lângă Șahti. Dar lagărul nu aș putea să spun cum se nimea, că am stat doar trei zile. După trei zile iară ne-or luat și ne-or dus până în orașul Kaminski, unde am stat vreo 6 zile. Ne-or dus vreo două zile sau trei, imediat cum am ajuns acolo, să lucrăm în mină, că acolo erau deportați din Ungaria. Erau tot nemți probabil, fiindcă vorbeau nemțește. Ne duceau acolo la lucru să lucrăm în mină, vreo 3 zile și apoi ne-or reținut înapoi în lagăr. Probabil or ajuns în legătură cu ai noștri, din lagărul nostru și o rămas să vină să ne ia. Și încă trei zile am mai măturat prin curte. După trei zile o venit și ne-o luat de-acolo, un ofițer, Slesarov, de la noi din lagăr. Ne-or dus înapoi în lagăr și am stat o noapte în beci închiși și dimineață ne-or scos și ne-or dus

la lucru. *(Deci acolo era o mină?)* Da, am lucrat la mină cinci ani de zile. *(Ce mină era acolo?)* De cărbuni. *(Și cum se numea?)* Bela Kalitva. *(Însemna ceva asta?)* Tradus în românește înseamnă „pușcăria albă”. *(Era tot acolo, în Donbas?)* În Donbas. Noi eram chiar în cotul Donețului.

Și-atuncea, fiindcă noi eram considerați muncitori buni de către șeful ăla de la mine, unul Lesun, a cerut imediat să ne lase afară să venim la lucru, fiindcă are nevoie de noi. Dar el totodată a vrut să ne și scape, să nu stăm închiși în beci. Așa că putem spune că el o vrut să ne facă un bine, nu un rău. La lucru, la mină ne-am descurcat deja, că învățasem. *(Și ce-ați făcut la mină?)* Am fost miner. *(Știați meserie?)* Nu, de unde să știu, că eram comerciant de meserie. Eram șef de restaurant aici. *(Înainte de a vă deporta?)* Nu, după.

Prima dată eram la Lugoj și lucram la „Dacia”, eram chelner. *(Când v-a ridicat erați la Lugoj?)* Da, la Lugoj. Mai bine zis nu m-a ridicat, eu m-am prezentat aproape singur. *(De ce?)* Fiindcă eram ascuns de șeful poliției din Lugoj, de pe timpul ăla. Chestorul poliției era unu’, Bărbulescu. El a mâncat la noi, la restaurant și mi-a spus să stau la hotel într-o cameră închis, că el caută să mă scape. Dar știți cum... eram tânăr atunci, aveam vreo 17-18 ani și am mers în oraș, la o mătușă. Ea stătea lângă linia ferată care merge de la Lugoj la Buziaș. Și era o distanță de vreo 5-6 metri de la ea, de la ușă, până la linia de cale ferată. Și acolo, în vagonul ăla de transport era și soră-mea și eu n-am știut de ea. *(Ați fost să vedeți la tren?)* Eu am fost întâmplător la mătușa, după-masă, căci am zis că nu mă prinde nimeni pe stradă. Acolo am văzut că soră-mea era deja încărcată în vagon. *(Din întâmplare ați văzut-o?)* Da, din întâmplare am văzut-o. Erau niște fete de-acolo, din Lugoj, pe care le-am cunoscut și făceau cu mâna și strigau. Ele se mirau cum de eu mai sunt liber acolo și soră-mea îmi striga din vagon că-i trebuiau niște medicamente. Eu, fără să-mi dau seama, ei au tras transportul ăla pe o linie moartă, pe lângă o fabrică de țiglă, Muschong, care acum se cheamă Mondial. *(El ce era, neamț sau evreu?)* A fost neamț și era proprietar acolo. Eu m-am dus înapoi în oraș, am cumpărat medicamente și am luat o birjă, căci stăteau birjele chiar la hotelul „Dacia”, pe timpul ăla, că nu erau încă mașini. M-am suit în birjă fără să-mi dau seama că la ieșirea din oraș sunt postați rușii cu românii. Și-acolo, or oprit birja și or cerut documente. Eu aveam buletinul și au văzut că-s neamț. *(Scria în buletin?)* Păi scria, normal că scria în timpul ăla de ce etnie ești: română, maghiară, germană. *(Și v-a ridicat atunci?)* M-au luat imediat și m-au dus înuntru, într-o căsuță. M-au dus imediat la Liceul de fete, căci era centrul unde îi adunau pe toți. Dar acum unii erau deja duși

de-acolo și erau deja în transporturi. *(Vă aduceți aminte în ce zi era?)* Era miercuri sau joi, în data de 18 ianuarie. Căci în 15 au început ei și era abia după vreo trei zile. M-au dus acolo la Liceul de fete și a doua zi a venit în vizită chestorul poliției cu ofițeri ruși și m-au văzut acolo. „Nenorocitele, ce-ai făcut?!” „Păi zic, ce să fac?... „Ce să mai fac acuma?! Acuma n-am ce să-ți mai fac!” N-a mai putut să mă salveze, dar numai atâta o rezolvat, ca să-mi dea drumul cu un soldat rus, să mă duc până acasă, unde am locuit și să-mi iau haine și lucruri și să mă duc la o mătușă. M-am dus la o mătușă că o avut brutărie și prăvălie mare acolo în Lugoj. *(Cum se numea mătușa aceasta?)* Ardelean. *(Era căsătorită cu un român?)* Da. Ea era sora lui tata, era nemțoaică, numai că era căsătorită cu un român, cu Ardelean. Și or avut brutărie mare. Au și acuma la Lugoj brutărie. Mi-or împachetat mâncare, ce-or avut și ei acolo: șuncă, pâine. Mi-or dat și haine, pături și iaca așa am ajuns în Rusia și am stat cinci ani de zile. Și acolo am cunoscut-o pe soție, imediat după ce-am ajuns acolo, prin Fuchs. Și așa am petrecut cinci ani de zile în mină acolo, am lucrat cinci ani ca miner.

(Deci ați stat până în '49.) Până-n '49, în luna octombrie. Pe 20 octombrie '49 am ajuns acasă. Pe soție am cunoscut-o și am venit și cu o fată acasă de-acolo, care acum este profesoară la Reșița. *(Aveați deja copil)* Da. Fata s-a născut în tren, pe drum. Când am ajuns în țară, la Sighet, acolo i-a completat certificatul de naștere, că acolo era prima stație din țară în care am ajuns, dar ea era născută în Rusia. După aia am venit acasă și prima dată am venit cu soția și cu fetița la Oravița. Două sau trei zile am stat aici și după aia m-am dus acasă la părinți la Darova și la Lugoj, la neamuri. După aia am venit iar înapoi, ne-am căsătorit și aicea am rămas, în Oravița. Altfel probabil că n-aș fi rămas, dacă nu era soția de-aici.

(Și fetița s-a născut în tren?) Da. Era un medic din Ungaria, tot deportat. Era o moașă din Lugoj, Reinold Annie și era un medic rus, dar el s-o trezit după ce era trecut deja tot. Erau patru femei care erau gravide și trebuiau să nască și transportul ăla a avut și un vagon sanitar, unde erau cei doi medici și o moașă. Soția o născut iacă acolo. *(Și celelalte?)* Celelalte n-or apucat să nască pe drum. *(Și cum ați înregistrat fetița?)* Născută în Sighet, dar ea era născută în orașelul Novi Ukraine, așa s-o chemat orașelul unde s-o născut. *(În ce dată s-a născut?)* În data de 11 octombrie. *(Și în 20 octombrie ați ajuns. Deci 9 zile ați mai făcut pe drum.)* Nouă zile am făcut, căci la Sighet ne-au mai ținut câteva zile și după aia am ajuns acasă. Actele, că am ajuns înapoi în țară, le-am făcut prin 20 octombrie.

00:20:11

(Când erați la Lugoj cu cât timp înainte ați aflat că-i deportează pe germani?) Nu am aflat decât atunci, în ziua respectivă. Probabil pe mine m-or fi căutat în comună, în Darova, dar eram plecat de vreo 3-4 ani de-acolo. *(Și au ridicat mulți germani din Lugoj?)* Da, aproape pe toți care corespundeau ca vârstă. *(Și sora dumneavoastră unde a fost?)* Sora era în alt lagăr și interesant a fost că cinci ani de zile eu n-am știut nimic de sora mea, absolut nimic. Eu n-am știut unde e. Ea a plecat cu un transport și eu cu altul. Și după cinci ani de zile eu am ajuns după-masă sau seara în lagăr la Sighet, iar a doua zi dimineață a venit alt transport. Și veneau oamenii la rând, cum erau obișnuiți, să meargă la rând, duși de soldați, cum au mers la lucru toată ziua, cu pușca după ei. Așa au venit de la gară, tot în lagărul ăsta de concentrare, unde s-a adunat lumea. Și acolo stăteam și eu și mă uitam cine venea și cine era în rând? Sora mea. După cinci ani de zile atunci ne-am văzut prima dată. *(Câți ani avea sora dumneavoastră când a ridicat-o?)* Ea a fost cu 6 ani mai mare ca mine, înseamnă că a avut 24 de ani când a ridicat-o și eu am avut 18. *(Și cum se numea?)* Ecaterina Shaftari. *(În ce an era născută?)* În 1920, iar eu în 1926. *(Pe ea de unde au luat-o?)* De-acasă, din Darova. *(Și din familie a mai ridicat pe cineva?)* Nu. *(Părinții depășiseră vârsta...)* Da, părinții erau mai bătrâni. Bine că or fost părinții acasă că or rămas cu nepoata, că sora mea era deja căsătorită. Ea a avut un bărbat care deja nu mai trăia, că era căzut în Rusia. *(Tot german era?)* Nu, el o fost în armata română, numai o căzut în război, în Rusia. *(Cum se numea sora dumneavoastră după căsătorie?)* Căsătorită o chemat-o Schmidt. *(Câți ani avea copilul când a ridicat-o?)* Fata a avut doi ani de zile când o ridicat-o pe ea. *(Și nu le-a scutit pe femeile cu copii mici...)* Nu le-a scutit. Fata e crescută de bunici, de părinții mei. Și după ce-a venit din Rusia, a plecat la Lugoj și s-a căsătorit tot cu un român, Stoica și fetița a rămas acasă cu bunicii. Ea a știut bunicii ca părinții.

(Și dumneavoastră la câți ani ați plecat din sat?) Eu am plecat la 14 ani, după ce am terminat 7 clase. Cum era pe timpuri, 7 clase. Am plecat de-acasă ca ucenic la Lugoj. *(Unde ați făcut ucenicia?)* La „Dacia”. *(Cine era proprietar atunci?)* Era proprietar unul Molnar și unul Kolar. *(De ce etnie erau?)* Molnar era maghiar și celălalt era neamț. Molnar a fost ani de zile după aia la „Ana Lugojana”, după ce n-o mai fost patron. *(Și-acolo ați învățat meserie? Câți ani se făcea ucenicia?)* Trei ani, dar pe timpul ăla eram deja calfă, lucram ca „Ober”, ca șef de sală. *(Se dădea și o diplomă pentru asta?)* Da, sigur că da. Examenul l-am dat la Herculane. S-a dat în diferite locuri, o dată la

Herculane, o dată la Lugoj, o dată la Timișoara. Cei care terminau cei trei ani de ucenicie trebuiau să dea un examen și după aia primeau diplomă de lucrător. *(Și se plătea?)* Nu, nu se plătea. Poate or fi plătit patronii, dar nu cred. *(Dar ca să faceți ucenicie la ei trebuia să plătiți?)* Lucram gratuit, că salariu nu primeam. *(Și când ați plecat aveți deja un salariu?)* Da, aveam deja un salariu atunci. *(Erau mulți germani la Lugoj atunci?)* Da, la Lugoj erau foarte mulți germani. *(Câți au fost ridicați aproximativ?)* Dacă socotesc Lugojul și satele din jur cred că au fost la două-trei mii, dacă nu mai bine. *(Mai aveți și alți frați?)* Am avut și-un frate care e în Canada. *(Și el n-a fost atunci?)* Nu, el era în timpul ăla plecat în Germania, în armata germană.

(Și înseamnă că l-a concentrat în Germania, în '43) Da. *(Și nu s-a mai întors?)* Nu, el și-acuma e-acolo. A fost el de trei ori aici. *(Și a plecat direct în Canada sau a fost refugiat undeva într-un lagăr?)* Nu, a fost prizonier în Italia și după aia o ajuns în Irlanda, tot ca prizonier și de-acolo o plecat el în Canada. Un prieten de-al lui o avut un frate în Canada care era de pe timpuri, din anii '20 și el o stat bine că o avut niște prăvălii pe-acolo. *(Și mai trăiește fratele dumneavoastră?)* Trăiește, sigur că da. Are familie acolo, are o soție din Irlanda. *(V-ați mai văzut?)* Da cum să nu, chiar în '95 ne-am întâlnit în Germania toți. Era și băiatul lui cu el, că are un băiat și o fată. Fata o fost în '81 aicea. Ne-am întâlnit în Germania, că acolo era și sora, și nepoții. Ei sunt la Friedrichshafen. *(Și când a plecat sora dumneavoastră?)* În '90. *(Și până atunci a locuit în Lugoj?)* Da. *(Ce meserie a avut?)* Bucătăreasă la S.M.T. *(A învățat și ea meserie ca dumneavoastră sau când s-a întors?)* Da, când s-a întors. *(Și părinții ce erau?)*

Părinții erau plugari. Bine, tata era tâmplar de meserie, dar era totodată și plugar, că o avut pământ. *(Tatăl dumneavoastră cum s-a numit?)* Shaftari Johann. *(Și mama?)* Ecaterina. *(Și ca fată?)* Buschbacher. *(Și s-a ocupat de pământ?)* Da.

(Și ca origine de unde erau?) Tatăl meu spunea că ei se trăgeau din Schwartzweit, din Pădurea Neagră. *(Dar ei erau născuți aici în sat?)* Da, erau născuți aici, că strămoșii lor or venit aicea în 1780 sau 1800 nu știu cât. *(Cei dinspre Lugoj se consideră tot șvabi?)* Da, tot șvabi. *(Dar cei de-aici?)* Nu, aicea nu. Cei din Lugoj, Timișoara, Arad sunt șvabi. Țștia de-aicea sunt kori, mai mult din Austria veniți, au alt dialect. *(Dar vă înțelegeți în germana pe care o vorbeți?)* Da, sigur. Bine, sunt ăia de la sate care vorbesc în dialect, dar noi vorbeam o germană literară, că am crescut la oraș. *(Școala unde ați făcut-o?)*

Școala am făcut-o în Darova. *(Și direct ați venit la ucenicie)* Da. Am terminat șapte clase, iar la Lugoj am mai făcut trei ani de școală comercială. *(Ce școală era, germană?)* Nu, școală comercială. *(Și în sat era școală germană?)* Da, acolo erau numai germani, în Darova. *(Dar la ce distanță e de Lugoj?)* De 14 kilometri. E între Lugoj și Buziaș.

(Și în Rusia cum ați rezistat? Ați fost bolnav?) Am fost și bolnav, dar eu zic că probabil am fost sănătos de-acasă, de la părinți buni și-am rezistat. Eram și norocos, eram și tânăr și am muncit mult, e-adevărat.

Sfârșit Audio 1 - 00:30:37

Început Audio 2 - 00:00:01

(Și dv. unde v-ați născut?) A.S.: La Ciclova Montană. *(Și era acolo școală primară?)* Era la Ciclova școală primară, numa' eu am venit aici, la Oravița, unde era școală germană. Aici am făcut școala și am făcut croitorie. *(Și de când ați stat la mătușa Müller?)* Păi de la grădiniță, când aveam deja patru ani, iar în vacanță m-am dus acasă. *(Mătușa avea copii?)* Da, avea, numai că a stat aicea și ne-o luat și pe noi. *(La Ciclova era grădiniță?)* Era, dar grădiniță românească. Aicea am mers la grădiniță germană, tot la călugărițe sus. *(Și pe cine aveți ca educatoare?)* Nu mai știu. *(Și învățătoare?)* Era una Maria Hildegard, una Teodor Lingen. *(Erau toate călugărițe?)* Da, toate erau călugărițe. *(Și ați învățat și românește?)* Da, și românește am învățat. *(Și alte limbi învățați?)* Nu, doar română și germană. *(Ce mai învățați?)* Și muzică am învățat și am cântat tot mereu la biserică. Copiii cântau la biserică, în cor. Cel care cânta la orgă, la biserică, făcea muzică cu noi. *(Cine era la orgă aici?)* Un bărbat, dar după ce o plecat el era una, Marcu Terri. Acuma fiica ei este cantor tot la biserică. *(Și câți ani ați făcut școala?)* Șapte clase. *(Și învățați și o meserie acolo?)* Nu. Făceam lucru de mână și gospodărie, că ei aveau și internat și aveau bucătării. Și atuncea am făcut o oră pe săptămână la bucătărie și ne-a învățat un pic și să gătim. *(Erau numai eleve germane sau erau și alte etnii?)* Și românce erau acolo la școală. *(Și evreice?)* Și evreice. Era Rado Ergi. Tatăl ei avea o prăvălie de textile. *(Și era botezată catolică?)* Nu știu, dar nu cred că era botezată catolică. *(Și totuși a primit-o acolo?)* Da, cum să nu. Pe multe fete le-a primit, mai ales cele din partea de sus. Dintre românce toate veneau la călugărițe, chiar dacă nu făceau școala, dar la grădiniță or fost. *(Le dădeau și ca să învețe o limbă, ca educație)* Da. *(Era și altă școală germană în Oravița?)* Nu, era singura școală germană. *(Era și liceu?)* Mai înainte era și liceu la călugărițe, dar după aceea nu mai era. *(Înainte de a fi dumneavoastră la școală?)* Da. Verișoara mea mergea acolo la școală și după aceea venea jos la liceu, la gimnaziul de fete, care era din jos de Sfat.

(Când a fost deportarea unde erați?) Eram acasă la Ciclova. Am auzit că o să ne ridice și îmi spunea cineva la croitorie să ne ascundem. Ne-o strigat o clientă înuntru: „Fetelor ascundeți-vă, că vin!” Nu ne-o spus când și cum, că n-o știut probabil. *(Asta în ce dată?)* Era în ianuarie. Și-atuncea mătușă-mea zice: „Măi, du-te acasă la părinți!” Și m-am dus și totuși dimineața o venit ea cu un soldat rus și trebuia să plec. *(Au venit acolo după dumneavoastră?)* Fiindcă or venit aici, la Oravița, și eu n-am fost și-or luat-o pe mătușa până la poliție. Și-atuncea or trimis-o să vină după mine, că dacă nu o ia pe ea în locul meu. *(Și a venit ea după dumneavoastră?)* Ea a venit cu soldatul, cu pușca. *(Și dintre copiii ei n-au luat pe nimeni?)* Nu. Băiatul ei era la armată și fiica era căsătorită cu un român. Și am plecat. *(Cred că părinții au fost tare necăjiți)* Păi, cred și eu. *(Mai aveți frați?)* Mai am o soră mai mică. *(Și-au luat-o și pe ea?)* Nu, că de la 18 ani or luat. *(Deci v-au luat de-acasă și v-au adus la Oravița)* La Oravița, la poliție, apoi la cazarmă, jos, unde ne-am adunat. Au venit și de la Anina, Steier, de la Sasca și din alte locuri de-aicea din apropiere și-atuncea ne-or dus. Am stat vreo șase zile aicea în cazarmă și-atuncea ne-or luat cu mașinile și ne-or dus la gară. Eram puși în vagoane de marfă. Părinții tot or crezut că n-or să ne ducă.

(V-au spus ceva când v-au ridicat, de ce vă ridică?) N-au spus nimica, doar că trebuie să plecăm. *(Când ați aflat unde mergeți?)* Păi se vorbea mai înainte că pe nemți o să-i ducă în Rusia. S-a vorbit foarte puțin, dar totuși s-a vorbit. Și ne-au dus acolo și vreo două săptămâni am fost pe drum. *(Pe unde v-au dus, prin Moldova?)* Prin Moldova, iar când am fost la graniță a trebuit să schimbăm trenul, că erau șinele mai late. Și în Rusia am ajuns seara, noaptea. *(Pe toți pe care v-a adunat de-aici v-au dus într-un singur transport sau în mai multe rânduri?)* Cu un transport am plecat toți. Și atuncea la Caransebeș or fost și ăștia de la Lugoj care-or plecat și noi am fost și cu cei de la Orșova și de la Anina.

J.S.: Bine, de la Lugoj au plecat mai multe transporturi, vreo trei, că erau mulți.

(Puteți să apreciați cam câți erați adunați aici la cazarmă?)

A.S.: Nu mai știu, vreo 30-70 sau poate mai mulți, că noi am fost într-o parte și bărbații în altă parte.

J.S.: Aici, în jur n-or fost prea multe comune nemțești, cum era la Lugoj. *(Și la Lugoj au fost sute)* Da.

A.S.: Și știți ce-o mai fost aicea?! Cum or venit rușii, după 23 august, mulți nemți de-aicea au plecat cu nemții în Germania. Și de la Steier, de la Oravița și din jur foarte mulți au plecat. De-aia sunt aicea așa puțini nemți. *(Și nu s-au mai întors unii?)*

J.S.: Unii s-au mai întors.

A.S.: Dar foarte puțini.

(Și au plecat la inițiativa lor sau i-a convins cineva?) Probabil că i-au convins ca să plece. *(Și au plecat cu toată familia?)* Cu familia și or luat numai ce-or putut. *(Deci a fost un fenomen destul de general, că au plecat cu trupele germane în retragere...)* Da.

J.S.: Dar asta a fost numai aicea, că la noi, la Lugoj sau în partea Timișorii n-o fost așa. Rar a plecat cineva... *(A fost și aproape de frontieră)* Da.

(Și aveți prieteni care au plecat atunci?)

A.S.: Păi multe colege de la școală. *(Grupul Etnic German era activ în Oravița?)* Mai la urmă, că mai înainte n-or fost mulți nemți. *(Dar în Oravița erau totuși destui germani...)* Da, erau mulți.

(Vă amintiți când au venit rușii?) Da, că am fost singură cu mătușa în casă. Dimineată când ne-am sculat toți vecinii or fost afară, că or trecut rușii pe-acolo. *(Și au stat mai mult timp aici sau numai au trecut?)* Or trecut, dar totuși câteva zile or fost aicea. *(La cât timp după ce-au plecat nemții?)* Destul de curând după ei.

(Ați spus că două săptămâni ați făcut pe drum...) Da, cam două săptămâni am făcut pe drum.

(Și dumneavoastră tot așa?) J.S.: Da, tot așa, că eram în același transport, numai că s-a făcut legătura pe drum. *(Dumneavoastră ați știut unde vă duce?)* N-am știut. Bine, am știut că vom pleca în Rusia, dar cine și-a închipuit în ce situație ajungem noi, că altfel nu plecam voluntar. Eu pot să spun că am plecat voluntar, de fraier. Am plecat în Rusia crezând că am să lucrez la un restaurant probabil. Nu-mi imaginam că am să mor de foame, că acolo o să moară lumea de foame.

A.S.: În tot cazul, știu că rușii spuneau că ei n-or cerut să vină tineri sau femei sau nemți, ci ei or cerut brațe de muncă să vină.

J.S.: Bine, asta era politică.

(În unele părți, cei care lucrau într-o mare întreprindere, care aveau o meserie, au reușit să se salveze. S-a întâmplat asta și la Lugoj?) Da, sigur, sigur. Fiindcă eram prieten bun cu chestorul, că toată ziua reparam, el m-ar fi scăpat. *(Și aici știți persoane care n-au fost ridicate?)* S-au căsătorit repede cu români.

A.S.: Era acolo, în cazarmă, Astrap Magdi care s-a căsătorit cu un ungar, Chiș. Au scos-o din cazarmă. Și mai era încă una, care s-a căsătorit după aceea cu doctorul Scânteie, care e cam de vârsta noastră și este de la Bozovici. *(Erau deja în relații sau a fost ceva care s-a hotărât pe loc?)* Așa, repede s-o hotărât. *(Erau și basarabeni și bucovineni refugiați?)* Da, erau aicea. *(Dar nu i-a obligat pe nemți să-i ia în casă... sau s-a întâmplat și asta?)* Poate că unde era loc liber. *(Dar la Ciclova veniseră?)* În Ciclova Română știu că au locuit basarabeni.

J.S.: Da, veneau pe timpul ăla. Și la noi au venit. *(Și în Ciclova erau mulți germani?)* Păi înainte au fost, în Ciclova Montană, dar au plecat. *(A mai ridicat pe cineva de-acolo pentru Rusia?)*

A.S.: Or mai luat o fată din Ciclova. O fost Olga Husar, care trăiește în Ciclova Montană. *(Și femeile care aveau copii mici au scăpat?)* Aia nu mai știu.

J.S.: Sora mea a avut fată de doi ani, dar n-au ținut cont.

A.S.: Și doamna Ruman, pe care or luat-o de la Sasca, și pe ea, și pe soțul ei. Avea și ea o fiică de doi ani care o rămas pe stradă. *(Și ce s-a întâmplat cu copilul?)* L-au luat vecinii.

J.S.: Am avut și români cu noi în lagăr, dintr-un sat de pe-aici. I-a prins, i-o băgat în vagon, căci probabil o fugit unu' din vagon și în completare o luat pe altul. *(Și de unde i-a luat?)* De-aicea, de pe la gară.

Așa am avut eu ocazia să fug pe la Iași, atuncea când am plecat cu transportul. Ne-o scos afară...și am făcut eu multe prostii în viață. Într-o gară acolo, în Moldova, era viscol mare, era vânt, că era ianuarie și trenul o oprit acolo în gară și o scos din vagon câte un om să meargă după apă. Am luat două găleți din vagon și am plecat după apă. În curtea gării era fântână, iar eu cum eram un băiat mai retras, nu mă băgam niciodată înainte, am rămas ultimul acolo. Rușii spuneau: „Davai, davai” și or fugit cu ceilalți, prin vânt, la vagon, iar eu am rămas în spate singur, cu două găleți de apă. Stăteam și mă gândeam: „Ce să fac acuma, să rămân aicea sau să mă duc cu gălețile cu apă?” Și deja trenul o-nceput să meargă și eu fugeam după tren cu gălețile cu apă. Și rusul m-a luat că de ce am întârziat și m-o luat cu tot cu găleți și m-a aruncat în vagon. După aia mi-am dat seama că puteam să rămân. Buletinul îl aveam la mine, bani am avut la mine și mă-ntorceam foarte frumos acasă și era bine.

A.S.: Te-ar fi luat oricum.

(Pe drum au fost cazuri când au murit oameni?) La noi în vagon, nu. În timpul transportului n-am auzit să se fi întâmplat.

(Ați avut mâncare pe drum?) Da, am avut ceva mâncare de-acasă. *(Haine, lucruri v-ați luat?)* Asta foarte puțin, că tot am zis că n-o să mă duc în Rusia. Totuși am avut și-am mai vândut și acolo ceva din haine, pentru mâncare. Mâncarea acolo era foarte slabă.

J.S.: Am vândut acolo haine, ceasul, bricheta, inelul... pentru mâncare.

A.S.: Și de la mină am mai luat bucăți de cărbuni și le-am dus la ruși și ne-au mai dat, cum zic ei, un plăchi, un fel de langoș. *(Rușii locuiau aproape? Era o localitate?)* Da, când veneam de la lucru, treceam printr-un sat. Dar asta numai cu risc, că era plin de câini acolo. *(Și oamenii din sat cu ce se ocupau? Erau săraci probabil)* Da, rușii erau săraci.

(Erau țărani?) J.S.: Nu, tot mineri. Acolo nu existau țărani, căci la fiecare kilometru erau mine. Unde am fost noi acolo erau vreo 16 mine. Peste tot numai mine erau. Am lucrat la mina numărul 33 când am ajuns acolo și după vreo 6-7 luni de zile s-a închis mina aia și am ajuns la mina numărul 1, care era tot pe drumul ăla.

(Și dumneavoastră unde ați lucrat?) A.S.: Și eu am lucrat la început la mina 23. În mai ne-or scos afară și ne-or ales atunci. Asta era un pic mai departe. Era așa de îngustă mina încât de multe ori abia ne trăgeam pe burtă. Lucram pe burtă, cu lopata. Trebuia să stai un pic mai pe spate, că trebuia să dăm cărbunii, căci cărbunii n-or plecat de la mineri în jos. Acolo trebuia să stai ori pe burtă, or pe spate mai mult și dădeam cărbunii la o parte ca să poată lucra minerii. *(Ați avut salopete?)* Am avut, dar era ud acolo și când ieșeam afară eram uzi, pe spate mai ales. *(Și v-ați îmbolnăvit?)* Cu reumatismul. *(Toți cei cinci ani i-ați lucrat în mină?)* Nu toți cei cinci ani, ci doar doi ani și jumătate am lucrat în mină. După aia am lucrat afară, la cărbuni. Veneau cărbunii în vagoane și le transportam mai departe, în buncăr.

J.S.: Și-acolo or golit în buncăr, iar din buncăr erau încărcate vagoane de tren și de-acolo or plecat mai departe. *(Aveați unde să vă spălați?)* A.S.: Era baie, numai că iarna trebuia să duci zăpadă înăuntru, că n-or adus apă, că n-or putut merge mașinile. *(De băut ce beați?)* La cantină mai aduceau apă din jur. *(Câte persoane locuiați într-un dormitor?)* A.S.: Cam așa, 25-30-35. Și aveam paturi suprapuse, ca la Auschwitz.

J.S.: Asta-i prost că în filmele cu Auschwitz arată cum or ținut nemții pe evrei, dar cum am fost noi ținuți nu arată în nici un film. Exact așa am fost și noi, cu ploșnițe, cu păduchi. Mai ales vara n-ai putut să dormi noaptea din cauza ploșnițelor. *(Au fost și epidemii?)* Au fost, mai cu seamă tifos, în '46-'47 când mureau zilnic câte 5-6. *(De ce au*

murit în mod special, de foame, de muncă?) Din cauza foamei erau slăbiți, s-or îmbolnăvit. Au fost mulți care cădeau, de slabi ce erau, în WC-uri. S-or înecat și i-or scos cu cârligele afară, i-or pus în ladă și „la revedere”. *(Asistență medicală aveți?)* O fost un medic rus, un medic la noi în lagăr, care era de la Lugoj. *(Și femeile aveau medic separat sau era unul pentru toți?)* A.S.: Nu, unul pentru toți.

(Și cum v-ați cunoscut?) Eram încă tineri. *(La muncă v-ați cunoscut?)* Nu. *(Locuiați aproape? Erau în același loc și bărbații și femeile?)* J.S.: Da, dar nu în aceeași cameră, dar în același bloc în jumătate erau femei și în jumătate erau bărbați. *(În aceeași clădire?)* Nu în aceeași clădire, că erau patru clădiri, dar în același lagăr. *(Erați înconjurați cu sârmă ghimpată?)* Da, erau șase rânduri de sârmă ghimpată. *(Și faptul că v-ați împrietenit credeți că v-a ajutat să suportați mai bine?)* Poate, pentru că aveai cu cine să discuți. A.S.: Soțul a și câștigat mai mult. *(Dar vă plăteau?)* J.S.: Da cum să nu, am fost plătiți ca și rușii, numai atât că noi eram închiși în lagăr și ei erau oameni liberi. De exemplu, în '46-'47 ei trăiau mai prost decât noi, că ei mai aveau și familie, mai aveau și-un copil, un bătrân. *(Și locuiau aproape?)* Da, erau sate. *(Și cei care fuseseră prizonieri în străinătate aveau domiciliul obligatoriu acolo?)* Da, da. *(Și erau mulți?)* Erau, dar erau și localnici care erau născuți din tată miner. Mai cu seamă unde am lucrat eu am avut trei colegi, prieteni cu mine cu care lucram și ne înțelegeam foarte bine.

Rușii sunt oameni foarte cumsecade, oameni de suflet, dar nu toți, ca și la noi. Așa era și la ei, unii erau secretari de partid, membri de partid sau cu mintea mai redusă, ăia făceau pe comuniștii, dar erau și oameni foarte înțelegători și mă-nțelegeam foarte bine cu ei. După un an-doi am știut bine rusește. Mă-nțelegeam cu ei ca și cu frații.

(Ați spus că ați fugit cu Fuchs și cu mai cine?) Cu Sontag, dar e mort. *(Fuchs mai trăiește?)* În Germania trăiește Gusti Fuchs. Este văr cu Molnar. *(Molnar e german?)* A.S.: Da, după mama lui, care era soră cu tatăl lui Gusti Fuchs. *(V-ați mai văzut?)* De când e plecat în Germania nu ne-am mai văzut. *(Dar când a plecat în Germania?)* Înainte de '90. El a fost la Anina, la Steierdorf. Fuchs o avut moară la **Cacova**, dar acum moara nu mai există că s-a desființat.

(Pentru că erați croitoreasă ați încercat să lucrați pentru cineva în Rusia?) Nu.

(Cazuri de sinucidere au fost?) Nu, nu știu să fi fost.

J.S.: Bine, au fost accidentați în mină, care-au și murit.

(Sărbătorile le-ați ținut?)

Sfârșit Audio 2 - 00:30:38

Început Audio 3 - 00:00:00

Am făcut muncă voluntară de Paști.

A.S.: Și curățenie...că totul trebuia dus afară în curte. (*De Crăciun ați reușit vreodată să sărbătoriți?*) Nu mai știu.

J.S.: Mai țin minte că mai făceau fetele câte o mămăligă și se spunea că e o tortă. Făceau o mămăligă, că făină de mălai mai găseau acolo la bazar. În fața lagărului era un bazar unde veneau rusoaice cu lapte, cu un fel de langoși care se făceau pe plită, fără ulei și erau umplute cu dovlecei sau cu brânză. (*Făceau rusoaicele?*) Făceau rusoaicele, din turtă. Cumpăram de la ele. Ieșeam afară și cumpăram lapte acru, sămânță de floarea soarelui, că asta era la modă acolo. În timpul lucrului la ruși le mergea gura încontinuu (mâncau semințe – n.n.), ca la moară. Noi nu ne-am obișnuit nici după cinci ani.

A.S.: Am mai mâncat și noi, da' n-am putut ca ei.

J.S.: Țăsta era deja instinct. Erau copii de 3-4 ani pe stradă care mâncau semințe. (*De mâncare ce vă dădeau?*) Numai supă. Arpacașul era mâncare de fiecare zi. Era o supă, o apă caldă cu câteva fire de varză sau de castraveți sau de dovleac și arpacaș sau „grișă” pe rusește, sămânța de la mătură. (*Marmeladă primeați?*) A.S.: Foarte puțin, dar rar.

(*Ați slăbit multe kilograme?*) Da, am ajuns la 41 de kilograme și-atuncea m-au pus pe listă, să mă duc acasă. Era foarte cumsecade medicul rus de-acolo. Și-atuncea n-o mai plecat transportul și am rămas.

J.S.: Spune cum or venit și te-or căutat să vadă dacă ai mai pus carne sau nu...

A.S.: Ah, da... tot veneau și se uitau să vadă dacă mai este osul așa afară sau este deja mai plin. Asta când am fost la bucătărie. (*De-asta v-a mutat la bucătărie?*) Da.

J.S.: Că era gata-gata să dea ortu' popii. Or băgat-o la bucătărie trei luni și când o pus ceva pe ea or luat-o înapoi. De-aia or venit și-or căutat mereu să vadă dacă deja a mai pus ceva. (*Cine venea, doctorul?*) Nu doctorul, ci ofițerul de la sector.

A.S.: Șeful lagărului. Dar nici el nu era om rău. În alte lagăre erau bătuți, împinși, dar aici n-aș putea să spun că s-a întâmplat așa. (*Nici să vă umilească?*) Nu, în privința asta erau cumsecade. (*Și ce v-a fost cel mai greu?*) În mină când ne-am dus, asta era foarte greu, că mergeam pe scări în jos, nu cu liftul. Mergeam peste 200 de metri în jos, în sus.

J.S.: Mai cu seamă iarna era grav, când se întâmpla de multe ori ca locul de muncă să fie ud și-atuncea stăteai pe spate și lucrai cu ciocanul pneumatic. Ieșai afară din mină după 6-8 ore când ți-ai terminat munca. De exemplu, cum eram noi, minerii, dacă

terminam lucrul în șase ore puteam să ies afară. Ieșai afară unde erau minus 40 sau 43 de grade. După ce mergeam 100 de metri toate hainele de protecție îmi erau tablă și nu mai puteam să îndoi genunchii și mergeam ca robotul care merge drept. Noi plecam de la mină cu haine de lucru, plini de cărbune, de praf și ajungeam negri în lagăr, unde nu era apă caldă. Baia era cu scânduri rare, că vedeai înuntru. Bătea vântul cu zăpadă și-atuncea mergeai în curte, luai zăpadă și băgai într-o vagonetă de cărbuni, care era zidită și făcută ca un cuptor și-acolo băgai înuntru ca să se încălzească puțin și-apoi ai luat-o și te-ai dus să te speli într-un lighean de 10 litri. Te îmbrăcai iarăși și mergeai în frig până în cameră, în dormitor, unde era mai cald puțin, că era foc, da după aia trebuia să mergi să-ți cauți mâncare, să mergi la cantină să-ți iei pâine. De multe ori nu venea pâine două-trei zile când era vântul ăl mare. Pâinea era baza acolo. *(Și pâinea o aveai pe rație?)* Pe rație, da. Noi, de exemplu, minerii, că am lucrat în mină am avut un kilogram 200.

(Și dumneavoastră?) A.S.: Mai puțin, 700 sau 800 de grame.

J.S.: Erau zile în care nu primeai trei zile pâine, că nu mergea mașina că era viscol, ger. Primeai o pâine întreagă pentru trei zile, dar asta ținea numai peste noapte că nu ai putut să dormi de foame și ai mâncat. Tot ziceai că o lași pentru mâine, dar n-ai putut să lași. Te-ai trezit, n-ai putut să dormi până dimineață și iarăși n-ai avut pâine. După aia te-ai dus în cantină, înainte să te duci la mină, la lucru și ai primit o gamelă de apă caldă cu câteva fire de arpacaș sau de varză sau castraveți înuntru. Și cu asta ai lucrat. *(Numai dimineața și seara mâncați?)* Atât, de două ori. Dacă ai avut schimbul de dimineață, ai mâncat dimineață, ai venit înapoi la ora 4 sau la 5 și ai primit prânzul. Invers au fost acei care au lucrat după-masa și care au primit prânzul, au primit dimineață iară, că noaptea nu se mai dădea de mâncare când veneai la 12 noaptea de la mină. Așa că ai mâncat abia dimineață.

(Erați foarte demoralizați, cu moralul scăzut?) A.S.: Păi am fost, numai totuși, știți cum era... am și râs de multe ori. Cum era ăsta bătrân care ne spunea: „Acuma-n 15 mergem acasă”, iar din 15 ne spunea că la întâi mergem acasă.

J.S.: Speranța, asta a ținut omul! Întotdeauna venea cineva cu o noutate, că a auzit că mergem în data cutare. Asta a mers cinci ani și acei care au rezistat și au fost tineri și sănătoși au rezistat până la sfârșit. *(Au murit deci mai mult cei în vârstă?)* Cei în vârstă și cei care nu erau sănătoși au murit mai mulți. *(Care erau cu moralul mai scăzut, bărbații sau femeile?)* Bărbații. *(De ce credeți asta?)* Probabil că femeile sunt mai atașate unele de altele, ele s-au mai înțeles, dar mulți bărbați poate datorită gândurilor la familia

de-acasă, că erau căsătoriți, iar alții care au avut lăsată prăvălie acasă se gândeau ce se-ntâmplă cu ea... Și-au făcut gânduri, asta a fost.

(Oamenii s-au înțeles bine între ei acolo?) A.S.: Da. *(Aveați prietene acolo?)* Da. *(Cu cine erați prietenă?)* Aveam o prietenă bună de la Orșova. *(Cum o chema?)* Olga Fülöpp.

(Mai știți ceva de ea?) Eu cred că-i plecată în Germania. S-o căsătorit și ea în Rusia.

J.S.: S-or cunoscut în Rusia, la fel ca și noi, că de căsătorit s-or căsătorit acasă. O găsit un prieten de lângă Timișoara, de la Sânnicolau.

A.S.: Cu ea am fost mai apropiată. *(Era mai mare sau de aceeași vârstă?)* De aceeași vârstă am fost. Am fost cu toți din cameră prieteni. Cu multe am fost de la el din sat. *(Erau fete?)* Fete și femei tinere.

(Erați liberi duminică?) J.S.: Nu, acolo n-o fost liber duminică. Ai avut însă o zi liberă, dar în cursul săptămânii, da aia o fost de la mină planificat. N-am avut toți în aceeași zi liber. Am știut c-a fost făcut un grafic la mină și-acolo scria în rusește în ce zi e liber fiecare. Și pentru ruși, și pentru nemți... că toți erau egali acolo. *(Și cum făceați să vă-ntâlniți?)* Păi după-masă, de exemplu, eram liberi, când lucram amândoi de dimineață. Cum se nimerea. Femeile nu veneau la noi, dar noi mai mergeam să le vizităm. Și-acolo iaca ne-am cunoscut și în ultimul an am avut și o cameră separată. *(A fost posibil?)* A fost posibil pentru că eram considerat un miner destoinic, stahanovist, cum se spune. În ultimul an am primit o cameră separată cu un prieten de la Orșova, cu Radmann Carol. El era Lalescu acasă, că era copil luat de mic de la o familie germană și o purtat numele de familie al celor care l-or crescut. O avut numele nemțesc și l-or deportat. *(Au mai fost cupluri acolo?)* Au mai fost, sigur. S-or mai născut copii acolo și înainte de fata noastră. *(Biserică era?)* Nu, nu. *(Aveați vreun preot acolo?)* Nu, n-am avut preot printre noi. *(Credința i-a ajutat pe oameni acolo?)* Nu, acolo nimeni nu se mai gândea la așa ceva, că n-a avut cum, că erai frământat de foamete, de muncă, de frig. *(Și n-a fost nici un preot printre cei deportați acolo?)* Nu. În alte lagăre erau, da' la noi nu. Erau medici, ingineri. Țin minte că era un inginer de la Orșova și când o fost o defecțiune la mină, la uzina electrică de pe șine, care era adusă din America, atuncea or venit noaptea și l-or dus cu mașina repede acolo ca s-o pună pe picioare. Ția o și dispărut de-acolo din lagăr. Unde l-or fi dus... probabil că era nevoie de el în altă parte. *(Și era german?)* German din Orșova. *(Cum îl chema?)* Nu mai știu. *(Dar Radmann mai trăiește?)* Cred că mai trăiește. *(Și ați mai păstrat legătura cu cei cu care ați fost acolo?)* Am mai fost o dată sau de două ori în vizită la Orșova, după ce ne-am întors din Rusia, dar sunt vreo 20-30 de ani de când n-am mai fost. *(Știați deci că o să vă întoarceți*

acasă?) A.S.: Noi tot am sperat. Totuși transporturi or venit cu bolnavi. *(S-a putut să comunicați cu cei de-acasă?)* Asta chiar am vrut să vă spun...

J.S.: Erau cărți poștale tip. A.S.: Cărți poștale pe care trebuia să le primim din lagăr de-acolo, dar n-am primit. J.S.: Țin minte că am primit o dată sau de două ori.

A.S.: Una, o singură scrisoare am scris acasă.

J.S.: Dar nu era scrisoare în plic, ci o carte poștală.

A.S.: Erau două foi, iar noi am scris pe una și acolo era și adresa și tot aceeași o trimis-o atunci înapoi. *(Și ați primit de-acasă înapoi?)* Păi da, o dată. *(O singură dată în cinci ani?)* O dată știu că am primit o scrisoare. *(Asta în ce an era?)* Asta era deja la urmă, în '48. *(Și în rest n-ați știut nimic despre cei de-acasă?)* Nu. *(Și dumneavoastră ați primit scrisoare de-acasă?)* J.S.: Nu, n-am primit nimic.

A.S.: Dar erau care au primit scrisori. *(Ați încercat să comunicați cu cei de-acasă prin cei care au plecat?)* Da, să meargă acasă să spună unde ne aflăm, în ce situație.

J.S.: Asta da, iar după ce am ajuns acasă am auzit că au fost și au spus acasă. De exemplu, când am fugit eu, au fost mulți care mi-au spus să le transmit celor de-acasă în ce situație se află, dar eu n-am ajuns acasă, așa că n-am putut să transmit nimica. *(A fost cineva care a reușit să scoată pe altcineva de-acolo?)* Nu, aia n-o fost.

(Au fost și momente bune?) Momente bune nu putem spune că au fost decât spre sfârșit. În '48-'49 atunci s-a ameliorat, că n-am mai avut nici gardian care mergea cu noi la muncă afară, mergeam liber. Eram liberi de-acuma. Nu mai era gardian nici la poartă, nici în jurul lagărului. Nici n-o mai fugit nimeni. Nimeni n-o mai încercat, că nu reușea. Și-acuma oamenii erau deja obișnuiți cu munca asta și viața s-a mai normalizat. De exemplu, când am avut zi liberă, o dată pe săptămână, plecam în grup, câte cinci-șase prieteni. Am făcut și poze, prin '48-'49. *(La început era interzis?)* Păi mergeai cu gardianul și n-aveai voie nici să pleci la lucru fără pușca în spate. Numai atunci, la sfârșit, eram liberi și puteam să ieșim și să intrăm în lagăr când am vrut, numai la muncă trebuia să te duci... aia era obligatoriu. *(Cei din poză sunt toți germani?)* Da, toți. *(V-ați fotografiat deci toți cei care erați germani...)* Da, acolo era în grup, în curte. Ne-or chemat ofițerii ruși, or adus un fotograf – nu știu cu ce intenție – și or făcut poze. *(Când ați rămas însărcinată ați fost speriată că veți naște acolo?)* A.S.: Cum să zic, cine era însărcinată putea să vină acasă când era un transport. Așa ne-am gândit, că o să vin și eu acasă, dar între timp am și plecat. *(Nu știați deci că veți pleca atunci când ați rămas însărcinată...)* Nu, n-am știut. *(Ați născut greu?)* Nu, chiar cu un medic veterinar din Ungaria. *(Ați putut să alăptați?)* Da.

J.S.: Era și o soră medicală, o moașă, Reinholdt Ani, care era din Lugoj. *(Era de meserie?)* A.S.: Da, era soră la spital, cu medicul. *(Ați rezistat cu bine deci și la drum cu fetița?)* Și la drum.

J.S.: Când am ajuns în România, în Sighet, atunci a fost luată imediat cu salvarea din gară și dusă în spital.

A.S.: Da, mai era încă una care tot pe drum o născut și care era din Ungaria. Mai era și Frida care avea deja un băiat. *(Cât v-a ținut la spital?)* Trei-patru zile.

J.S.: După aia am luat-o și-am venit acasă, cu fată cu tot.

(Când ați venit unde ați mers prima dată?) Prima dată ne-am oprit la Timișoara, la un unchi, frate al mamei, care era inspector la C.F.R. *(Erau și părinții?)* Nu. *(Ați putut să-l anunțați?)*

A.S.: El o știut când vin transporturi și cu două-trei zile mai înainte au venit toți, numai că și el o stat cu mine acolo la spital.

J.S.: A trebuit s-o aștept ca să vin cu ea odată. Pe alții îi transporta cu camioanele până la Baia Mare și de-acolo cu trenul acasă. Noi am venit direct din Sighet cu trenul acasă.

A.S.: Unchiul meu era deja în gară, că o știut că noi venim pentru că veniseră cu câteva zile mai înainte ceilalți care-or fost cu noi. Și o anunțat deja acasă la Oravița. O venit unchiul înaintea noastră cu haine ca să venim acasă îmbrăcați, să nu venim în zdrențe.

J.S.: El o crezut că venim în zdrențe.

A.S.: Că spunea că Olga de la Ciclova, când o venit acasă săraca n-avea haine. Dar noi deja am avut haine, ne-am putut cumpăra.

J.S.: Bani am avut, așa că am putut cumpăra haine.

A.S.: Și-atuncea noi ne-am încrucișat la Oradea. Unchiu' meu de la Timișoara o dat telefon în gară la Oradea și atuncea s-o întors de pe drum. Seara am ajuns la Timișoara și am rămas până în ziua următoare când am plecat după-masa de-acolo și am venit aicea la Oravița. Am venit la mătușă, care o locuit aici. Au venit și părinții mei... cu toții or venit înaintea noastră.

J.S.: Și unchii, și mătușile or venit.

A.S.: Și un frate de-al mamei de la Ciclova.

J.S.: Puteți să vă-nchipuiți cum m-am simțit eu, că nu cunoșteam pe nimeni?! Am venit cu soția, cu copil...

A.S.: Așa a fost să fie. *(Și v-au recunoscut?)* Da, cum să nu. *(Nu erați foarte schimbată?)* Nu.

(Ați plecat totuși la 18 ani și aveți 23 când v-ați întors) Da, da.

(Unde ați locuit la început?) Aici la mătușa.

J.S.: Acolo am locuit zece ani și după aceea ne-am cumpărat casa asta aici.

(V-ați găsit de lucru destul de repede?) Da, am găsit imediat, fiindcă un neam de-al nostru, bărbatul verișoarei era șeful secției comerciale la Oravița și imediat mi-o procurat un serviciu la restaurant, la „Coroana”. Acolo am lucrat până în ’53-’54, ca și chelner un an-doi, iar după aia am fost gestionar și după aia am plecat la armată. Când m-am întors de la armată, în ’54, am preluat ca gestionar „Coroana” și acolo am fost șef până în ’86, când am intrat în pensie. Treizeci și patru de ani am fost șef la „Coroana”.

(Și dumneavoastră?) A.S.: Și eu am lucrat, iar când o fost soțul la armată am lucrat un an de zile. Apoi am stat acasă, că mătușa o fost bătrână și n-o putut să se descurce singură cu fetele. După aia, totuși în ’71 m-am dus la serviciu, la confecții am lucrat, la croitorie. *(Unde?)* La Cooperativă-oraș. *(Ați lucrat cu doamna Kapeți?)* Nu, ea a lucrat la o altă cooperativă, care era meșteșugărească, iar asta era Cooperativă-oraș.

J.S.: Cooperativa asta o avut și prăvălie, și restaurant, și secție de croitorie, și de tâmplărie. Când era cooperativă-oraș, când cooperativă-consum.

(Și ați lucrat acolo până la pensie?) Am lucrat acolo nu până la pensie, ci până când o născut fiica mea mai mică la Reșița, ca să nu rămână ea acasă să crească copilul am rămas eu acasă și am crescut-o pe nepoțică. *(Aceasta este nepoata care a plecat în Germania?)* A făcut facultatea în Germania. *(Și ați stat la Reșița atunci?)* Nu, aicea. Când am avut anii de pensie, la 57 de ani m-am pensionat.

J.S.: Ei au stat în Reșița, numai pe cea mică or adus-o aici la bunica și aici o crescut până la șase ani când o luat-o și-or dus-o în Reșița. *(Înseamnă că e atașată de dumneavoastră?)* Da, păi a fost acum o lună aici. *(Și la Lugoj când v-ați dus atunci?)* Imediat, după trei zile. Am stat trei zile, am făcut cunoștință cu tot neamul ăsta de-aicea și după aia m-am dus acasă, la Darova. A.S.: Am înregistrat fiica la Sfat, la Oravița, numai că a fost trecută că-i născută la Sighet. J.S.: Prin tribunal am primit certificatul de naștere aici. După aia am mers acasă, la Darova și am stat la părinți o săptămână și după o săptămână am venit înapoi.

(Când v-ați căsătorit?) Ne-am căsătorit după o lună, în 20 noiembrie.

(Părinții știau că veniți acasă?) Ei or știut deja, că or aflat de la soră-mea care-o venit cu două zile înaintea mea acasă. *(Asta a fost în ’49?)* În ’49. Și-atuncea or știut că vin. Sora mea o vrut să vină la spital, la Sighet, dar n-or lăsat-o. *(La ce biserică v-ați căsătorit?)* A.S.: Sus, la biserica romano-catolică. *(E singura biserică catolică?)* Da, da. *(Când era*

Chirvaiul?) În 14 septembrie, iar în 15 s-o ținut. *(Și până când s-o ținut Chirvaiul în mod normal?)* Mai înainte s-o ținut când am fost noi copii, totdeauna. Sus, pe deal este o bisericuță mică și acolo s-a ținut totdeauna, după-masă, o slujbă și au dansat tinerii și toți. După-masă a fost atuncea petrecerea în Grădina de tir. *(La Chirvai se făcea strauss sau cu pom?)* Aicea or făcut un Chirvai Strauss. *(Când erați fată, înainte de a pleca în Rusia, ați participat la Chirvai?)* Păi da, am fost toți la Chirvai, sigur că da. Atuncea erau și șatre la Chirvai și s-or vândut dulciuri, fel de fel. Da acuma nu mai e. *(S-a mai ținut și în perioada comunistă sau nu?)* Nu, nu. Numai la biserică. *(Nu mai erau nemți?)* J.S.: Ba erau nemți, numai nu s-a ținut. *(Și-acuma după '90 iar se ține)* După revoluție, când s-o înființat Forumul german, o început iarăși cu tradiția. *(Ați mai avut vreo problemă că ați fost deportați? V-a mai întrebat cineva vreodată?)* A.S.: Nu, nu. *(Deci n-ați mai avut de suferit vreodată dumneavoastră sau fetele?)* Nu. *(Fetele dumneavoastră au știut? Le-ați povestit?)* J.S.: Povestea din Rusia? Cum să nu! Cea mare s-a născut oricum acolo. A avut și ea un avantaj. *(Primește și ea despăgubire?)* Pentru patru zile, cât o avut atunci. *(Și cât primește pentru patru zile?)* Acuma cred că are vreo șaisprezece mii, da' pe timpuri a primit mai mult.

Interviu realizat de Smaranda Vultur cu Johann Schaftari (n.1926, Darova) și Anna Schaftari (n. 1926, Ciclova Montană), la Oravița, 17 sept. 2002